

O VARĂ

Cind Gheorghe Harag avea 14 sau 15 ani, a fost dus, cum au fost duși toți evreii din nordul Ardealului, într-un lagăr de concentrare german. Părinții lui au murit acolo, el s-a întors și a fost luat în casă de părinții unul alt vizitor regizor, Ioan Taub. Ca aproape toți cel care au trecut prin experiența sa, nu prea vorbea despre ea. Doar odată mi-a spus o poveste, ca să explică faptul bizar că nu-l era niciodată frig, nici pe gerul cel mai cumplit (spunea că poartă palton de rușine, ca să nu se ulte lumea după el pe stradă). Deținuții lucrau în aer liber - încărcând piatra într-un tren, cred. Era zăpadă, și nu aveau decât uniformele subțiri de ocnaș, căpușuți eventual cu niște hirtili. Celd era numai în jurul locomotivei, dar nu aveau voie să se apropie de ea, și călătoreau, nemulțumiti frigul, au făcut-o, au fost împușcați pe loc. "Mie nu-mi era frig" - spunea Harag, cu zîmbetul satisfăcut al celui care a reușit să demonstreze că viață e mai complicată decât apare în manualele de fizică.

Am fost întotdeauna convins că acea traumă l-a făcut pe adolescentul afiat la un pas de moarte să nu mai simtă frigul, de atunci și pentru totdeauna. Poata că (în măsură în care personalitatea are cauze concrete) de aici venea și sarenitatea lui în fața certurilor, eșecurilor și frustrărilor cotidiene din teatru. (Despre viață lui privată nu știu mai nimic avusese o nevestă nevropată și în 1971, cind am stat au la Tîrgu Mureș, trăila cu o femeie mult mai tinere decât ei, cu care apoi s-a și căsătorit.) Dar nu l-am văzut niciodată supărat, nu l-am auzit niciodată ridicind glesul la cinova, și, deși nu sunt convins că al lubea mulți oameni, pe al intrădevăr îl lubea toată lumea.

În acea vară fusese numit director artistic al teatrului din Tîrgu Mureș, și încerca să relanseze secția română, angajind actori tineri - vreo patru direct din Institut, plus alți călătore - și invitând trei regizori tineri să lucreze cu el. "Revoluția culturală" care a dat peste noi în luna a măturat din repertoriu plesa de Blaga pe care urma să-o fac eu, ca și Molière da Bulgakov pe care trebula să-o montez la secția maghiară, și în care încercam să-l conving să joace rolul lui Molière (jucase regulat, timp de călătore ani, în tineretă; au nu știu asta, dar aram convins, văzindu-l "în viață", că ar fi grozav pe scenă; mai ales în rolul șefului de trupă, al marelui artist - și jucă rolul unul creator, a convinge publicul că personajul e un geniu, e întotdeauna aproape imposibil). Cum spuneam, planurile astea au căzut, și am făcut alte două spectacole, nu prea izbutite, în treacăt fie spus.

Acum că la Tîrgu Mureș a explodat conflictul etnic, încerc să-mi aduc aminte care erau atunci relațiile dintre unguri și români în teatru și în oraș. Secția română luase ființă cu vreo opt ani mai devreme, cind o promoție întreagă de Institut fusese repartizată acolo - "ca niște colonialiști", mi-a spus recent unul din ei. Dușmania deschisă nu era - dar în general comunicarea era minimă. Excepția, cel care să înțelegea perfect cu toată lumea, era bineînțeleas Harag însuși; el se formase în cultura și în teatrul maghiar, dar avea, cred, o ușoară preferință pentru stilul de teatru - ca și, poate, pentru firea mal deschisă a românilor.

În orice caz, el a fost, în acea vară foarte fierbinte, patronul, gazda, și puțin și ocrotitorul tuturor noilor veniți;

ne adunam serila la al acasă, în două camere mari și umbroase, într-o căsuță fără etaj din curtea unei biserici. Deși era abia trecut de patruzeci de ani, amintirea mea îl face bătrân și înțelapt, poata și pentru că era foarte mare, înalt, nu gras, dar solid - trebula să-ți răsfiră cala zece degete ca să-l cuprindă încheietura mînilui. Sigur că trecuse prin multă pînă la acea vîrstă - lagărul, criza postbelică, comunismul fanatic din anii '50 - și totușii nu avea nici amărăciună, nici ranchlună, nici ură, nici bucurie răuăciosă pe care Dumnezeu ne a marțor că și fost mai mult dacă firesc să le albă. Era tot timpul vasel - și amintirea mea esențială daspră și este aceea a unui racontaur fără egal, care provoca hohote gigantice de ris cu povestile lui adeverătă - ca aceea despră un spectacol interminabil cu o plesă istorică rusă la care fusese nevoie să asista odată la Moscova.

Cum era ca regizor? Deși l-am cunoscut destul de bîna, pînă în 1975 cind am plecat din țară, nu mi-amintesc să-l fi văzut decât un singur spectacol - pe ungurește, cu o dramă nejucată pînă atunci dar scrisă în timpul războlului, înainte de potop de Nagy Istvan. La București a refuzat întotdeauna să lucreze, nu știu da ce. Pe atunci, la începutul anilor '70, cred că trăcea prin criza de adaptare tipică generației lui, negînd tradiția naturalistă, școala Stanislavski în care crescuse vrînd nevrînd, și încercind să se "modernizeze". Știu abia din auzite că a reușit, în ultimii ani, în ultimela spectacolă, să unească naturalul cu hipbolă. Dar am aflat în modul cel mai direct cu puțină că de mari arau talentul și știința lui de regizor realist. L-am rugat să mă ajute la o scenă care nu șă fie, scandalul din actul III din Unchilul Vanea, care se termină cu împușcătura regizorului. Și al mi-a spus îmădit - "actorii tăi se străduiesc să creeze un tărăbol căci mal mare, pa cind personajala încearcă de fapt să împiedice scandalul, fără încercă să-l potolească pe celălalt, dar eșuează". Știu că sună simplu și da la sine înțelas, dar aşa a adăvărul, simplu și da la sine înțelas, și totușii mai nimeni nu-i recunoaște.

Am văzut în caletul-program al ultimului lui spectacol o fotografie înfățișându-l cu puțin înalță de moarte, cu față sfrijită, și, surprinzător pentru mină, gravă. Nu mai rîdea. Soarta - că nu știu cum să-l zic altfel -, care nu reușise să-l distrugă viață, a avut grija să-l dea o moarte chinuitoare și înalță de vreme.

IVAN HELMER

Harag